

Fyrilestur, sum Zakaris S. Hansen helt á Máltinginum

Skriftmálið - søguligt yvirlit

Zakaris Svabo Hansen

Í hesum stutta yvirleti yvir søguna hjá føroyskum skriftmáli verður mest gjørt burtur úr tí uppskoti til føroyskt skriftmál, sum V. U. Hammershamb setti fram í 1846 við seinni broytingum og so nakað burtur úr tí stovsetingarruppskoti, sum Jakob Jakobsen kom við í 1889 og sum endaði við sokallaðu Broyting í 1895.

Sum kunnugt gjordist danskt mál alment skriftmál í Noregi og í Føroyum eftir siðaskiftið, og tað liðu 250 ár, áðrenn nakað aftur varð skrivað á føroyskum. Hin fyrsti, sum í nýggjari tíð miðvíst setur sær fyrri at skriva á føroyskum, er Jens Chr. Svabo, og hann er fyrri myndin hjá fleiri øðrum kvæðuppskrivarum í fyrri helvt av 19. öld og eisini hjá H. C. Lyngbye í kvæðabókini »Færøiske Qvæder om Sigurd Fofnersbane og hans Ætt«, sum kom út í 1822 og í froyndum er fyrsta bók, ið kom út á føroyskum.

Men enn var als ikki talan um nakran felags skriftmálsnorm, og tá ið C. C. Rafn skuldi geva út Føroyingasøgu við føroysku tyðning J. H. Schrøters, vendi hann sær til Rasmus Rask at leita sær ráð við stovsetingini. Aftanfyri buði helst ein ávis ónøgd, summi høvdu latið koma fram í sambandi við stovsetingina í bókini hjá Lyngbye, men eisini eitt ynki um at gera eina stovseting, ið lá nærri formálinum. Rask hevði gjørt kannningar í føroyskum máli, og tær høvdu hann bygt á tað, sum Svabo hevði skrivað. Grundað á hetta

hevði hann gjørt ávisar broytingar, sum so vórðu tiknar við í útgávu av Føroyingasøgu. Eftir at henda útgávan var komin, hildu mong, at stovsetingarspurningurin var greiddur.

Öll vóru kortini ikki fullnøgd, og ein teirra var Jákup Nolsøe. Hann hevði skrivað eina føroyska mál-læru, sum kortini ongantið er prentað. Eftir hansara metti átti føroyska rættsskrivingin at leggja seg tættari at teirri íslendsku. Sonurin, Napoleon Nolsøe, skrivaði eisini mongd av kvæðum niður, og hann nýtti ta rættsskriving, ið pápin var komin til. V. U. Hammershamb fekk hendur á kvæðasavninum hjá Napoleon Nolsøe í 1841, og fram til 1846 hevði henda stovseting stóra ávirkan á Hammershamb, tá ið hann skrivaði á føroyskum.

Grundin lögð í 1846

Vit eru nú komin at árinum 1846, tá ið vanligt er at siga, at grundin varð lögð undir føroyska skriftmálið, sum tað sær út nú á døgum. Men segan um tað, ið hendi frammanundan hesum, er rættliga hendurari og av tyðningi fyrri endaliga úrslitið.

Eitt uppskot um danska fólkskúlskapan, ið kom alment fram í 1844 og eisini skuldi hava gildi í Føroyum, skundaði av álvara undir arbeiðið at finna fram til eina felags føroyska stovseting. Uppskotið vakti miklan ans og fekk stóran tyðning fyrri tað, sum hendi við føroyskum skriftmáli tey næstu árin.

Millum føroyingar var stórir mótvilji móti upp-

skotinum, og hann stóðst m.a. av óttanum fyrri, at føroyskt mál fór at verða fyrri enn størri trýsti og ávirkan frá danskum, um uppskotið varð samtykt og sett í gildi.

Í blaðnum »Kjøbenhavn-erposten« 19. des. 1844 er grein um føroyska málið. Greinin er undirskrivað »en færing«, men eingin ivi er um, at tað er V. U. Hammershamb, ið hevur skrivað. Í greinini harmast hann um ta viðførd, føroyskt mál fær í lógaruppskotinum. Hann visir eisini á, hvussu lítið nógvir av teimum, sum eru við í tinginum, vita um stóðuna hjá føroyskum máli og hvar ið tað stendur í mun til tað danska. Fákunnan sæst m.a. i, at sagt verður um føroyskt, at tað er ein dialekt, undirskilt ein dansk dialekt. Hammershamb

visir á, at gaman í hevur føroyskt tikið upp nógv dansk ella tysk-dansk orð, men at tað ikki er undarligt, tá havt verður í huga, at í umleið 300 ár hevur dansk havt almikla ávirkan bæði sum kirku- og rættarmál í Føroyum. Hann visir á, at hóast hetta hevur føroyskt í grundvarðveitt síni norrønu eyðkenni. Og hóast føroyingar eru fámént og avbyrgt fólk og neyvan kunnu hugsaft at fáa á fótur nakrar stórar bókmentir, so hava føroyingar kortini longu í stóra kvæðaskatti sínum dyrgrip, ið varðveitt málið. Hann nevni eisini umseting Schrøters av Føroyingasøgu sum virðiligt umboð fyrri núverandi stóðu málsins. Greinin endur við hesum orðum (í míni umseting): »Av tí at danskt í so langa tíð hevur verið trúar-

og skriftmál føroyinga, eru teir vorðnir so vanir við tað, at teir ikki hugsa um tað óvuta í at hava eitt annað skriftmál enn tað, fólk talar. So leingi málið hevur gingið sína jøvnu gongd, hava føroyingar latið sær lynda, men skal tað føroyska gerast enn størri trælar, enn tað higartil hevur verið, hugsi eg ikki annað, enn at føroyingar fara at koma til ta syrgiligu samkenning, at endamálið er at tyna ein so dýrabæran og heilagan dyrgrip, sum móðurmálið má vera fyrri tey.«

Dansken paa Færøerne

Størsta ikastið í kjakið um skúlnar og málið kom fram í mars-april 1845 við ritinum »Dansken paa Færøerne, Sidestrykke til Tysken i Slesvig, betragtet af S. Frederiksen, Medlem af Det skandinaviske Selskab«. Høvundurin var Svend Grundtvig, fólka-minnisgranskari og vinmaður Hammershamb. Henda bók fekk stóran tyðning fyrri kjakið og var beinleiðis eggjan til at stovna eitt føroyskt felag. Innbjóðing, til at stovna felag er dagfest 9. april 1845 og hon eigur tyðandi leiklut í gongdini fram imóti tí, ið tók skap sum skriftmál Hammershamb. Tí er vert at dvølja eitt sindur við hesa innbjóðing. Í henni stendur m.a., at felagið skal hava sum endamál at virka fyrri føroyskum máli og vinna tí viðurkenning. Innbjóðararnir eru sannfóðir um, at føroyskt er sjálvstöðugt mál á jøvnum fót við hin norðurlendsku málti. Endamál felagsins eru orðað í trimum

greinum: 1) at savna og geva út teir skaldsligu og málsligu minnisvarðar, ið eru varðveittar á føroyskum og á tann hátt fáa til vegar bókmentir, ið føroyingar kunnu taka at sær, og so at umheimurin kann lera, hvussu hann frameftir skal meta føroyskt mál, 2) at virka fyrri útbreiðslu um føroyskum og íslenskum lestri í Føroyum við at seta á stovn ella stuðla útlánsbókasøvnunum til fólk, 3) í talu og skrift at virka fyrri, at fólk eisini úttan fyrri Føroyar fáa áhuga og kunneika um fólk og málið í fortíð og nútíð.

Einki felag

Ein teirra, ið varð boðin við í felagið, var N. M. Petersen, professari. Hann tók ikki av innbjóðingini og grundgevingina fyrri tí læt hann prenta í »Fæderlandet« 13. mai 1845. Just hetta var tyðandi orsök til at felagið ikki fekk í lag, men savn hansara fekk samstundis avgerandi tyðning fyrri, hvussu nýggi føroyski skriftmálsbúin kom at taka seg út. N. M. Petersen heldur tað vera eitt stórt brek, at føroyskt mál einki fastlagt skriftmál hevur og at tað, ið higartil er fest á blað á føroyskum máli, er

bygt á ávisar dialektir og tí ikki er nakað felags føroyskt skriftmál. Hann heldur, at áðrenn talað yvirhøvd kann vera um at skapa nakrar føroyskar bókmentir, má spurningurin um skriftmálið loysast fyrst. Hann heldur ikki, at tað fer at eydnast at skapa bókmentir, um grundarlagið verður eitt skriftmál, ið byggir á ávisa dialekt, tí eftir hansara meting kann eingin dialekt nakrantíð gerast eitt sjálvstöðugt skriftmál. Skriftmálið er tað harmoniska í dialektunum, endurgevur tað einfalda, ediliga og upprunaliga í málinum. Eitt skriftmál má skapast við at gera eina neyva samanbering av føroyskum máli, sum tað nú hoyrist, og so formálinum. At enda í svári sínum setir N. M. Petersen fram dømu um, hvussu hann heldur, at føroyskt skriftmál skal vera. Eftir N. M. Petersens tykki átti skriftmálið at byggja á ta upprunafrøðiliga meginregluna, heldur enn á ta ljóðfrøðiliga. Hesi sjónarmið samtykkja væl við skandinavismuna og áhuga hennara fyrri fornum

næmingarir undirstimuleraðir málsliga í skúlanum.

Tað er rætt, at føroyska skriftmálið er torført. Men spurningurin er, um ikki órsøkin er vanrøkt av málunum í skúlanum, segði Jonnhard.

Hanus Andreassen fyllist á, at evnið fyrri fundin kki var nóg væl lýst, tí spurningarnir eru so nógvir. Skal málið broytast, so eftir hvørtjum. Skal tað lagast eftir næmingunum, sum hava nóg annað at takast við enn stovseting og skriftmál? Skriftmálið skal vera vakurt og hysa øllum bygdarmálum, og ikki ber til knappliga at broyta tað radikalt.

Hanus Andreassen helt ikki hera til at gera nakra eintýdda niðurstøðu.

Í Føroyum er ofta meira móði enn fíði at koma við broytingaruppskoti, so eg fari at siga, at best man vera sum er.

Lærði væl onnur mál

Ein áhoyari helt føroyska skriftmálið vera alt ov torført at lera. Hann hevði gingið í 10 ár í skúla og ikki lært málið. Tað torføra mál-

ið skapar undirlutakendslur og agg til málið. Hann tók tað sum prógv fyrri, at málið er ov torført, tá hann hevur verið førur fyrri at lera fyra onnur mál og skriva tey rætt, men ikki føroyskt. Tað má gerast einfaldari, segði áhoyarin.

Jeffrei Henriksen uggaði henda mann við, at tað er tað sama í øðrum londum, at fólk hava lættari við at lera fremmand mál enn sitt egn.

Tað er ikki ein spurningur um at duga ella ikki at duga føroyskt. Vit duga øll meira ella minni væl, segði Jeffrei.

Nóg mikið av grytlárum

Tað vóru tey, sum ikki hildu tað vera nakra grundgeving at broyta málið, tí tað er torført.

Ein teirra var Guðrun Gaard Henni dandi einki at stremba eftir at gera alt so lætt og einfalt.

Vit hava nóg mikið av discont og tí grytlára, og tað verður sagt, at vit brúka bara ein part av heilaorkuni, segði Guðrun Gaard.

Úti við 200 fólk vóru og lýddu á orðaskifti um skriftmálið